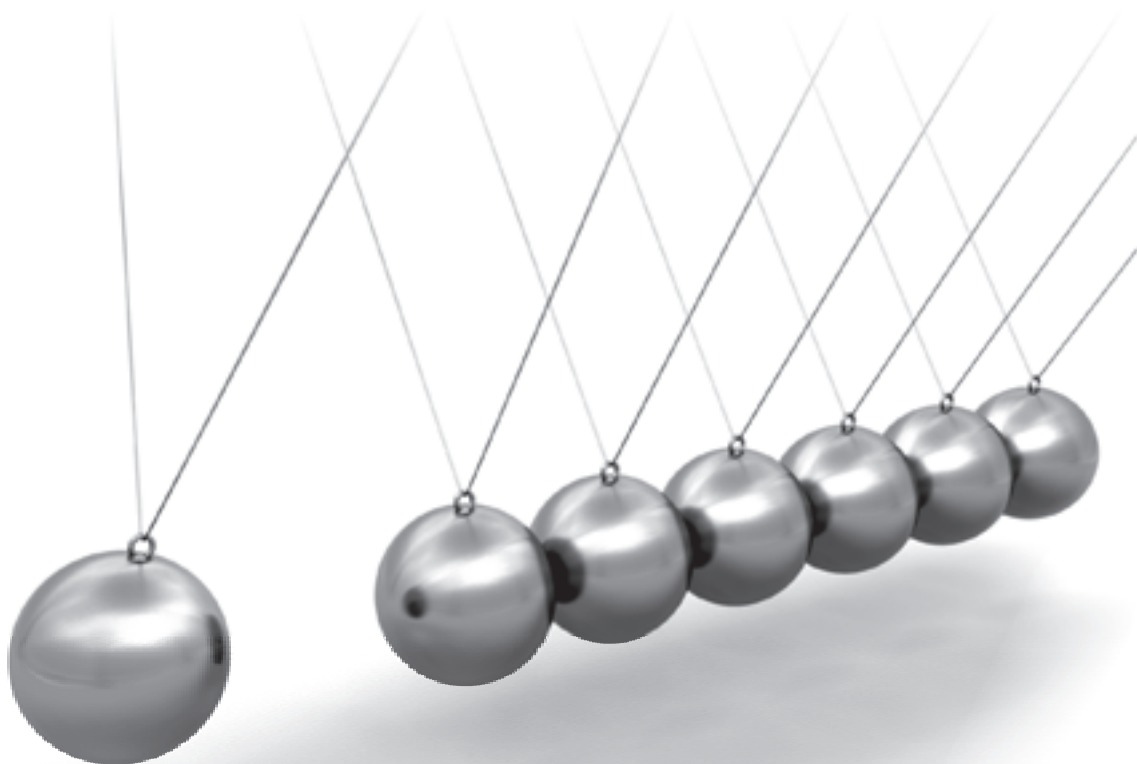

Живот у кризним временима – андрагошки погледи

Шефика Алибабић (уредница)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЖИВОТ У

кризним временима –

андрагошки погледи

Зборник радова

Шефика Алибабић (уредница)

Едиција *Човек и друштво у време кризе*

Живот у кризним временима – андрагошки погледи
Зборник радова
Др Шефика Алибабић, редовни професор (уредница)
Београд 2021.

Издавач
Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача
Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти
Др Милка Ољача, професор емеритус
Др Ранко Булатовић, редовни професор
Др Жељко Бралић, ванредни професор

Лектор
Јелена Лутров

Дизајн корица
Ивана Зорановић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
200

ISBN 978-86-6427-169-1

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Шефика Алибабић*
Предговор
- 9 | *Шефика Алибабић*
Здравствена писменост: лек који се не купује
- 27 | *Вукашин Гроздић*
Дигитална писменост – потенцијални одговор
на изазове криза
- 43 | *Едгиса Кецај*
Улога образовања у превазилажењу стреса на послу
у време кризе
- 59 | *Бранислава Кнежић*
Брига о старијим особама у доба короне
- 75 | *Никола Коруџа*
Утопија и образовање наде у време кризе
- 91 | *Бојан Г. Љујић*
Онлајн образовање одраслих: када алтернатива
постане нужност
- 105 | *Маја Максимовић*
Учење са телом и о телу кроз лимиалност бола
- 123 | *Јован Миљковић*
Образовање и учење одраслих у легислативи као оквиру
за деловање у ванредним ситуацијама
- 139 | *Дубравка Михајловић*
Каријерно вођење и саветовање у условима појачаних
потреба и смањених могућности
- 155 | *Кристијинка Овесни*
Стратегије развоја људских ресурса у периоду
несигурности и кризе

- 171 | *Виолетта Орловић Ловрен*
Изазови еколошке кризе и одговори образовања –
перспективе студената Универзитета у Београду
- 187 | *Александра Пејајовић*
Живот као превазилажење криза учењем
- 203 | *Катјарина Појовић*
Образовање одраслих и ковид-19 –
Унеско и глобални трендови

Бојан Г. Љујић*

ОНЛАЈН ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ: КАДА АЛТЕРНАТИВА ПОСТАНЕ НЕОБХОДНОСТ

Апстракт: Рад је продукт теоријско-емпиријског, квалитативног истраживања, чији је предмет мишљење студената, као представника популације одраслих, о онлајн образовању у коме су учествовали у оквиру редовне наставе на Филозофском факултету Универзитета у Београду од проглашења пандемије вируса ковид-19. Испитано је 17 студената четврте године са студијске групе за андрагогију, у циљу да се испита њихово мишљење о социјално-трансакционој дистанци у онлајн образовању, онлајн образовању као алтернативи традиционалном образовању и улогама учесника у онлајн образовању. Резултати истраживања говоре да онлајн образовање у кризним условима води ка социјално-трансакционом дистанцирању, да се традиционално образовање у кризним условима више преферира у односу на онлајн образовање, као и да кључне улоге учесника махом нису присутне у онлајн образовању које се реализује у условима пандемије. Све наведено указује на проблеме, правце унапређења, као и смернице за даља истраживања ка оптимализацији праксе онлајн образовања одраслих.

Кључне речи: онлајн образовање одраслих, социјално-трансакциона дистанца у онлајн образовању одраслих, улоге учесника у онлајн образовању одраслих

Увод

Након што је Светска здравствена организација (СЗО) прогласила пандемију вируса ковид-19 у марту 2020. године, готово сви друштвени сектори, како на глобалном, тако и на нивоу појединачних друштава су се нашли на удару. Као најугроженији истичу се здрав-

---

* Др Бојан Г. Љујић је доцент на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду (Катедра за андрагогију) и научни сарадник при Институту за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду, bojangljujic@gmail.com

ствени, пољопривредни, индустријски, енергетски и социо-економски сектори (Oyedotun, 2020). Јасно је да су и системи образовања у читавом свету постали рањиви. Неопходност примене превентивних мера које би успориле и коначно спречиле ширење заразе, наметнула је и потребу за променом начина деловања у свим наведеним секторима, све више га померајући ка онлајн видовима реализације где год је то могуће (Fatonja et al., 2020). Тако, након званичног проглашења пандемије, на основу савета СЗО, Организација за образовање, науку и културу Уједињених нација (УНЕСКО) је изнела препоруку да се образовање на свим нивоима, као и у образовању одраслих, настави у форми онлајн образовања (Tadesse & Muluye, 2020). Већина земаља широм света уважила је ову препоруку и почела постепену транзицију са традиционалног на онлајн образовање, што се у многим случајевима показало као изузетно компликован процес. Донедавно алтернативни вид образовања, онлајн образовање, постало је нужност, а образовни системи у различитим деловима света махом нису били у потпуности спремни за ову врсту преласка (Teumori & Ali Fardin, 2020).

У складу са препорукама СЗО и Унеска, у Србији је већ у марту 2020. године донета одлука о обустави извођења традиционалне наставе у образовним установама без обзира на ниво образовања, што је укључивало и делатност образовања одраслих (Pavlović i dr., 2021). Образовне институције су, поступно, прелазиле на онлајн видове образовања, прво нудећи комбиноване образовне услуге, а потом се потпуно пребацујући на онлајн наставу. Имајући у виду компликованост процеса потпуног преласка са традиционалног на онлајн образовање, као и теоријски и емпиријски потврђену претпоставку да је оптимално онлајн образовање одраслих једино оно које у центар образовног процеса поставља одраслог полазника (Ljujić, 2017, 2013, 2011; Lazarević, 2008; Anderson, 2003), намера нам је била да испитамо мишљење студената, као представника популације одраслих, о реализацији онлајн наставе коју су похађали од проглашења пандемије вируса ковид-19 (у фокусу су били студенти четврте године студијске групе за андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду). При томе смо били усредсређени на неколико кључних аспеката онлајн образовања одраслих који су у теорији и неоптерећујућој пракси (онда када ова пракса није нужност) идентификовани кроз ранија теоријска и емпиријска истраживања. Ради се о следећим аспектима:

- Социјално-трансакциона дистанца у онлајн образовању одраслих (Lazarević, 2008; Holmes & Gardner, 2006);

- Онлајн образовање као алтернатива традиционалном образовању (Ljujić, 2015; Churches & School, 2008; Fujiwara, Fukushima & Maeda, 2008);
- Улоге учесника у онлајн образовању одраслих (Ljujić, 2015; Salmon, 2006; Isman et al., 2004).

Поштујући став да одрасли полазник треба да буде у центру образовног процеса у онлајн образовању, сматрамо да мишљења студената могу да укажу на добре стране, проблеме, начине на које се пракса онлајн образовања одраслих може унапредити, као и путеве за превазилажење потешкоћа које настају у процесу преласка са традиционалног на онлајн образовање. Такође, мишљења студената отворила су нова питања и смернице за даља истраживања која би ваљало спровести у смислу оптимизације праксе онлајн образовања одраслих.

Методологија

У истраживању је учествовало 17 студената четврте године андрагогије са Филозофског факултета Универзитета у Београду који су похађали онлајн наставу на различитим предметима након што је у марту 2020. године усвојен предлог о преласку са традиционалне на онлајн наставу. Приликом прикупљања података коришћена је техника анкетирања. Испитаницима је понуђен упитник састављен од 12 питања отвореног типа, која су се тицала горе наведених кључних аспеката онлајн образовања одраслих. Упитник је био пласиран у електронској форми почетком фебруара 2021. године, а истраживање је завршено крајем истог месеца. Добијени подаци су груписани, категорисани и тематски анализирани. Поред тога што су стављени у контекст ранијих истраживања из области онлајн образовања одраслих (када је оно било алтернатива), добијени подаци су доведени у везу са новијим испитивањима која су се појавила након избијања пандемије вируса ковид-19 (када је онлајн образовање одраслих постало нужност).

Онлајн образовање одраслих и социјално-трансакциона дистанца

У контексту онлајн образовања одувек се говорило о проблемима социјалног, културалног и трансакционог дистанцирања. Холмс и Гарнер (Holmes & Gardner, 2006) у том смислу говоре о глобализацији и културном идентитету као неким од основних проблема

увођења информационо-комуникационих технологија (ИКТ) у образовни процес, посебно у процес онлајн образовања. Према овим ауторима, од када су компјутери први пут уведени у учионице и током потоњег брзог развоја примене ИКТ у образовању широм света, покренута су питања која се тичу односа између социо-културних односа и образовне примене компјутера. Нове технологије, посебно кроз онлајн образовање, зближавају људе, народе, заједнице и стварају боље услове за сарадњу и размену идеја и знања, али носе и ризик губитка богатства и јединствености културног идентитета, где се као основни разлог појављује недовољно развијена инфраструктура непходна за реализацију онлајн образовања одраслих у различитим деловима света. Холмс и Гарнер као потенцијално решење, које би пре водило социјалном зближавању него дистанцирању кроз онлајн образовање, наводе стварање услова и умножавање иницијатива мултикултуралног образовања у виртуелним образовним окружењима. Како мултикултурално образовање подразумева обраћање пажње на језичку компетентност, социјално и културно порекло учесника у онлајн образовању одраслих, иницијативе усмерене на популаризацију мултикултуралног образовања би дефинитивно водиле социјалној кохезији.

Трансакциона дистанца у онлајн образовању, према Лазаревићу (Lazarević, 2008), сасвим је блиска социјалној дистанци која може, а не мора, бити велика у контексту образовног рада у онлајн окружењу. Блискост трансакционе и социјалне дистанце огледа се у томе што трансакциона дистанца представља извесну врсту социјално-психолошко-комуникационог простора који постоји међу учесницима у онлајн образовању. Да би образовање било успешно и оптимално спроведено, трансакциона, а са њом и социјална дистанца, требало би да се сведе на минимум у онлајн образовању одраслих.

Имајући у виду последице претходно написаног које се односе на чињеницу да онлајн образовање одраслих може водити социјалном зближавању, али и социјалном дистанцирању учесника, интересовало нас је како студенти посматрају овај проблем у контексту онлајн образовања које су похађали током редовне наставе на факултету. Одговори студената се у нашем истраживању могу категоризовати у три категорије. Прва категорија одговора указује на то да студенти верују да онлајн образовање води социјалном дистанцирању (8 студената је изразило овакво мишљење). Један од одговора¹ је:

1 Ради поштовања анонимности и права на приватност респондентата, одговори су означени великим словом "С" и редним бројем који конкретан одговор заузима у тексту.

(C1) „Социјалној дистанци, наравно, отуђеност је присутна све више због новонастале ситуације.“

Друга категорија одговора указује на то да студенти сматрају да онлајн образовање води социјалном и трансакционом зближавању (4 студента се овако изјаснило). Као илустрација би могао да послужи следећи одговор: (C2) „Онлајн начин образовања води социјалном зближавању. Не видим разлог зашто онлајн образовање мора бити у било ком смислу „мање вредно“ од стандардног (традиционалног).“

Резултати до којих смо дошли нису толико изненађујући уколико се има у виду да су услед актуелне кризне ситуације уведене различите мере социјалног дистанцирања са циљем сузбијања ширења вируса ковид-19 (Goniewicz & Khorram-Manesh, 2021; Pavlović i dr., 2021). Општа социјална дистанцираност вероватно се одразила и на мишљења студената о проблему социјално-трансакционе дистанце у онлајн образовању. Слични подаци добијени су у још неким новијим истраживањима (QS Quasquarelli Symonds (Firm)., 2020), у којима, иако не експлицитно, студенти у већини истичу проблем социјално-трансакционог дистанцирања у онлајн образовању које се дешава у пандемијским условима. Као потенцијално решење које би у кризним условима довело до већег социјалног и трансакционог зближавања имплицитно се истиче нужност унапређења комуникационих компетенција свих учесника у онлајн образовању одраслих, као и генерално интензивније обраћање пажње на социокултуралне моменте у онлајн образовању одраслих (Cidral, Aparicio & Oliveira, 2020).

Онлајн образовање као алтернатива традиционалном образовању

Након избијања пандемије вируса ковид-19, у целом свету, па и у нашој земљи, појавила се потреба за брзим преласком са традиционалних образовних поставки на онлајн образовање на свим образовним нивоима и у образовању одраслих. Образовање које се у већини образовних институција донедавно заснивало на традиционалним парадигмама (Ljujić, 2015) у новонасталој ситуацији морало се, не као алтернатива, већ као нужност (Pavlović i dr., 2021; Espino-Díaz et al., 2020; European University Association, 2020) преселити у онлајн образовни контекст. Онлајн образовна окружења све мање представљају место где се сусрећу традиционална образовна окружења и технолошки обогаћена „савремена образовна окружења“, а

традиционални облици наставе бивају готово потпуно потиснути. Полазници више не проводе највише времена у традиционалним образовним окружењима у којима централну улогу заузима наставник, они више нису пасивни у процесу усвајања знања, већ је њихова улога активних учесника у образовним активностима високо изражена. Искуство одраслих полазника у онлајн образовању долази у први план, што имплицира равноправност свих учесника у образовању. Онлајн образовна окружења су опремљена последњим ИКТ достигнућима у којима, традиционални, на предавача усредсређени, модели учења бивају замењени моделима који у центар образовног процеса стављају одраслог полазника (Љујић, 2015). Сада се више него икада пре од полазника захтева другачији, иновативнији начин у креирању и решавању проблема, а могућности за изражавање креативности и колаборативног односа према другим учесницима у образовном процесу долазе у први план. Онлајн образовање би требало да изазива радозналост одраслих полазника, као и да има мотивационо дејство и повећава спремност на успешну партиципацију у образовању (Clark, 2003; Rusten, 2002).

У одговор на питање о томе да ли су претходне констатације заиста актуелне у „кризној“ образовној пракси, која нам је наметнута у пандемијским условима, покушаћемо донекле да проникнемо ослањајући се на одговоре студената, на њихово мишљење о онлајн образовању у коме су учествовали од избијања пандемије поредећи га са традиционалним облицима образовања у којима су учествовали пре тога. Одговори студената могу се сврстати у две категорије. Једна категорија одговора указује на то да студенти имају позитивније мишљење о онлајн образовању као алтернативи традиционалном образовању у ситуацији нужности проузроковане кризном ситуацијом (7 студената). Ова констатација може се илустровати следећим коментаром: (С3) „Мислим да је онлајн образовање корак више ка будућности. За нас андрагоге ово је био одличан процес упознавања нових начина образовања. Пре свега стичемо искуство које је за нас веома важно. Учимо да комуницирамо на даљину и да организујемо време.“

Друга категорија одговора имплицира да студенти имају негативније мишљење о онлајн образовању у односу на традиционално образовање (10 студената). Један од добијених одговора који аргументује претходну тврдњу је следећи: (С4) „Испрва је било океј, а онда је постало исцрпљујуће. Није ми се свидело што сам у једном тренутку превише времена проводио на једном месту. Када је реч о традиционалном образовању одласком на факултет имао сам утисак да заиста треба да радим/слушам нешто.“

Узимајући у обзир представљене одговоре студената, можемо приметити да се основни проблеми у реализацији онлајн образовања у поређењу са традиционалним образовањем односе на мотивацију (недостатак мотивације) у онлајн образовању, затим на комуникацију и интеракцију која се практикује током онлајн образовних интервенција, као и на замарање и сензацију „бесмислености“ рада у онлајн образовном окружењу. У том смислу, чини се да је неопходно да наставници, али и полазници који су у центру онлајн образовног процеса, раде на усавршавању сопствених вештина и јачању улога мотиватора, комуникатора, фацитилатора, саветодаваца, лидера и колаборатора (Churches & School, 2008; Goodyear et al., 2001). На поменуто указују и резултати новијих истраживања у вези са проблемима образовања у доба пандемије вируса ковид-19, према којима је неопходно радити на развоју комуникационих вештина у оквиру онлајн образовања које је постало нужност (Gouëdard, Pont & Viennet, 2020), на развоју вештина мотивације, фацитилације и управљања онлајн образовањем током трајања кризне ситуације (UNESCO, 2020; United Nations, 2020). На основу реченог, може се рећи да је пракса онлајн образовања у кризним условима, захваљујући актерима у онлајн образовању, указала на кључне проблеме које треба решити како би онлајн образовање (и у теоријском и у практичном смислу) било оптимално када поново добије статус алтернативе традиционалном образовању и када му се отпише епитет нужног.

Улоге учесника у онлајн образовању одраслих

Како наводе Љујић и Сенић Ружић (Ljujić i Senić Ružić, 2020) успешност онлајн образовања одраслих, посебно у високообразовном контексту, зависи од мере у којој се традиционалне образовне поставке „вештачки“ умећу у онлајн образовна окружења. У том смислу, наставник се сматра за свемогућег носиоца и преносиоца знања, студенти су пасивни, а како Лазаревић наводи (Lazarević, 2008) доминантна је трансакција у образовном процесу у смеру наставник-полазник, а не интеракција у којој сви учесници имају активну комуникационо-интеракциону улогу у онлајн образовању. Потреба за иницирањем богатије интеракције у онлајн образовању одраслих, подразумева увођење нових улога и конкретних облика понашања која се са тим улогама доводе у везу, како код наставника, тако и код полазника. У том смислу, у неким ранијим истраживањима истакнуте су битне улоге свих учесника у онлајн образовном процесу (Churches & School

2008, према Љујић, 2015), и то: адаптора, визионара, колаборатора, харддера, ученика, комуникатора, модела и лидера.

Емпиријско истраживање, које смо спровели, указује на то да је онлајн настава у којој су студенти учествовали махом била заснована на традиционалној улози наставника као предавача и преносиоца знања, а да су горе наведене улоге готово у потпуности запостављене (одговори 13 студената указују на претходну констатацију). Једна од илустрација је следеће: (С5) „Наставници су били традиционални наставници као на традиционалном предавању. Доминантно је било предавање уз оскудно учествовање студената у њему. Добро је било то што смо радили од куће и нисмо морали да идемо до факултета. Недостајало је све остало.“

Једно новије истраживање (Naroo et al., 2020) указује на сличан тренд на глобалном нивоу. Наиме, резултати овог истраживања у коме је учествовало 214 наставника из 32 земље света, говоре да је 68% испитаних наставника у свом раду користило искључиво онлајн предавања. Резултати још једног истраживања из 2020. године указују на то да је наставницима потребна образовна подршка у смислу комбиновања наставних метода и прављења корака даље од фронталних предавања у онлајн образовним окружењима (Gouédard, Pont & Viennet, 2020). Ови резултати, као и резултати до којих смо дошли у нашем истраживању, указују на потребу перманентног усавршавања наставника у онлајн образовању одраслих, како би се најбоље развиле све улоге о којима смо раније говорили, а које су неопходне за успешну реализацију онлајн образовања, било да се оно одвија у кризним условима или у условима када је оно алтернатива традиционалном образовању. Такође, чини се да је још једном потврђена сложеност процеса транзиције са традиционалног на онлајн образовање, као и присуство потешкоћа у реализацији овог процеса.

Салмонова (Salmon, 2006) посвећује пажњу улогама полазника у онлајн образовању, концентришући се на допринос који они дају са аспекта виртуелне заједнице која учи. Њен примарни истраживачки фокус је на комуникацији полазника у онлајн образовању, коју ауторка сагледава као један од елемената који би требало да се прати приликом вредновања образовног рада у виртуелним окружењима. Она издваја две манифестације полазника у онлајн образовању одраслих – *индивидуални мислиоци* и *интерактивни мислиоци*. Исман са сарадницима (Isman et al., 2004) истиче одређена понашања и особине полазника у онлајн образовању, на основу којих се могу препознати одређене улоге полазника. Ту су улоге комуникатора, евалуатора, технолога, истраживача, стратега, актера и промотера

доживотног учења. Тако, имајући у виду научно препознате улоге полазника у онлајн образовању, јасно је да постоје сасвим релевантна предзнања и искуства са којима полазник улази у процес: карактеристике личности одраслог полазника, ставови, вредности, веровања, очекивања полазника, очекивана понашања полазника, као и резултати, тј. исходи онлајн образовања. Дакле, сасвим је очигледно да одрасли полазник није искључиво ученик у контексту онлајн образовања одраслих. Наравно, он то може бити, али да би се остварила права суштина онлајн образовања, неопходно је да полазник у онлајн образовању поседује, манифестује, вреднује, остварује, различите особине личности, понашања, ставове, очекивања итд. Активност и проактивност, креативност и иновативност можда су и најзначајнији елементи који се приписују полазницима (Ljujić, 2015; Lazarević, 2008; Salmon, 2006; Isman et al., 2004). Њих свако може испољити уз мало рада и добре воље усмерене ка сопственом отварању, спремности на интеракцију засновану на толеранцији и уважавању различитости као богатог извора за стицање нових увида.

Како бисмо донекле стекли увид у то колико су наведене улоге и облици понашања полазника (а који се приписују оптималном онлајн образовању одраслих) били актуелни код студената у емпиријско-истраживачким напорима, покушали смо да дођемо до сазнања о томе како студенти виде сопствену улогу у поменутом процесу. Већина студената (њих 15) изразило је мишљење које указује на недостатак поменутих улога, начина понашања и карактеристика полазника у оптималном онлајн образовању одраслих. Следи илустрација која аргументује констатацију коју смо изнели: (C6) „Моја улога је била прилично пасивна. Није било довољно простора за креативност и лично изражавање, није била равноправна могућност учествовања и није свако имао прилику да учествује директно, односно да се укључи. Недостајало је тимског рада који олакшава учење.“

Поред наведеног коментара, који указује на одсуство комуникације, интеракције, сарадње, колаборације, тимског рада, пасивност полазника у онлајн образовању, недостатак мотивације за учествовањем и недостатак простора за креативно изражавање, било је и одговора студената који указују на оствареност активне улоге полазника и улоге полазника као комуникатора у онлајн образовном процесу. Коментар који указује на поменуто је: (C7) „Добро је што сам знатно активније учествовала у онлајн, него традиционалној настави, будући да сам била мање анксиозна и осећала већу слободу. Некада ми је било тешко да се фокусирам и пратим предавање, тако да бих се у следећем семестру фокусирала на овај недостатак.“

Једно истраживање спроведено 2020. под покровитељством Европске комисије (Di Pietro et al., 2020) изнедрило је резултате који говоре о сличним проблемима у контексту остваривања улога полазника у онлајн образовању до којих смо и ми дошли у нашем истраживању. Наиме, резултати овог истраживања указују да је улога полазника у онлајн образовању прилично пасивна и да постоји мањак ангажовања полазника у процесу реализације онлајн наставе (одсуство истраживања и ангажовања у креирању онлајн образовног садржаја). Интеракција између полазника, као и између наставника и полазника, смањена је уз доминацију фронталних предавања која су снимљена или се реализују уживо. Евидентан је пад у мотивацији код полазника услед неадекватних поставки онлајн образовања одраслих које се махом заснива на традиционалним образовним начелима, као и због учестале појаве анксиозности и појачаног стреса током реализације онлајн образовања. Коначно, услед дистанцирања од физичког образовног окружења, код полазника се губи осећај о укључености у образовни процес.

Резултати још једног новијег истраживања указују на проблеме о којима је било речи. Наиме, Тадесе и Милије (Tadesse & Muluye, 2020) испитивали су задовољство студената онлајн образовањем у коме су учествовали у пандемијским условима. Поред осталог, добијени резултати говоре о томе да је улога студената прилично пасивизирана и да они нису активни учесници у онлајн образовном процесу услед доминантне улоге наставника као онога ко преноси знања махом кроз фронтална онлајн предавања, која подсећају на она која се реализују у традиционалним образовним окружењима. Актуелно је одсуство мотивације студената услед недостатка интеракције и једноставних задатака које треба завршити без присуства комуникације са осталим учесницима у онлајн образовању.

Дакле, делује да су улоге полазника као мотиватора, комуникатора, активних учесника у образовању, колаборатора и истраживача потпуно неостварене и запостављене у онлајн образовању које се одвија у пандемијским условима, што се може окарактерисати као глобални феномен у новонасталој кризној ситуацији.

Закључак

У овом раду приказани су и интерпретирани резултати теоријско-емпиријског истраживања, чији је основни циљ био испитивање мишљења студената као представника популације одраслих о онлајн образовању, у коме су учествовали у оквиру редовне наставе на

Филозофском факултету Универзитета у Београду након избијања пандемије вируса ковид-19, када је онлајн образовање постало нужност. У фокусу су била три проблема која се доводе у везу са праксом онлајн образовања одраслих: социјално-трансакциона дистанца у онлајн образовању одраслих, онлајн образовање као алтернатива традиционалном образовању одраслих и улоге учесника у онлајн образовању одраслих. Резултати квалитативног истраживања у коме је учествовало 17 студената са студијске групе за андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду довели су нас до неколико закључака, које не можемо узети као општеважеће, али нам могу послужити као илустрација основних проблема и смернице за даља истраживања у контексту оптимализације онлајн образовања одраслих.

Прво, стиче се утисак да онлајн образовање у кризним условима води пре ка социјално-трансакционом дистанцирању него зближавању. Један од начина који би у кризним условима могао да допринесе већем социјалном и трансакционом зближавању јесте тежња ка сталном унапређивању комуникационих компетенција свих учесника у онлајн образовању одраслих уз интензивније уважавање социокултуралних обележја учесника у онлајн образовању одраслих.

Друго, чини се да традиционално образовање у актуелним условима има предност у односу на онлајн образовање. Како би се, у тренуцима када је нужно реализовати образовање у онлајн окружењима, образовање учинило оптималним, неопходно је да сви учесници у образовном процесу првенствено раде на проблемима мотивације у онлајн образовним окружењима, добре комуникације и интеракције у онлајн образовању, као и на улагању напора да се онлајн образовање учини што смисленијим кроз појачано ангажовање полазника и адекватнији фацитаторски рад наставника.

Треће, резултати до којих смо дошли указују на то да кључне улоге учесника (како наставника тако и полазника) махом нису присутне у онлајн образовању које се реализује у условима пандемије. Улога наставника се углавном заснива на преношењу знања, а улога полазника на пасивном усвајању знања, што је у потпуној супротности са концептуалном и практичном суштином онлајн образовања одраслих. У таквим условима, неопходно је да се наставници у онлајн образовању више посвете оспособљавању за практиковање улога адаптора, визионара, колаборатора, хазардера, учесника, комуникатора, модела и лидера у онлајн образовном процесу. Такође, полазницима у онлајн образовању одраслих треба дати шансу и поставити као приоритет рад на развијању и демонстрирању сопствених

улога мотиватора, комуникатора, активних учесника у образовању, колаборатора и истраживача. Поред освешћивања учесника у онлајн образовању одраслих о неопходности поседовања наведених улога, битно је кроз различите образовне интервенције радити на њиховом развијању како би се онлајн образовање одраслих приближило својој суштини, било да се ради о кризним ситуацијама када је оно нужност, или да се ради о нормалним условима општег друштвеног деловања, када је оно алтернатива.

Референце

- Anderson, T. (2003). Modes of interaction in distance education: Recent developments and research questions. In M. G. Moore & W. G. Anderson (Eds.). *Handbook of distance education* (pp. 129-144). Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum Associates.
- Churches, A. & School, E. (2008). Welcome to the 21st Century. (članak dostupan u okviru edukativnog bloga na: <https://www.yumpu.com/en/document/view/28623371/welcome-to-the-21st-century-impactv2011-wikispaces>).
- Cidral, W., Aparicio, M. & Oliveira, T. (2020). Students' long-term orientation role in e-learning success: A Brazilian study. *Heliyon*, 6(12), 1-12.
- Clark, D. (2003). *Blended Learning: An EPIC White Paper*. Brighton: EPIC Group.
- Di Pietro, G. et al. (2020). *The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and recent international datasets*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Espino-Díaz, L. et al. (2020). Analyzing the Impact of COVID-19 on Education Professionals. Toward a Paradigm Shift: ICT and Neuroeducation as a Binomial of Action. *Sustainability*, 12(14), 1-10.
- European University Association (2020). *European higher education in the Covid-19 crisis*. Brussels: EUA.
- Fatonia, A. et al. (2020). University Students Online Learning System During Covid-19 Pandemic: Advantages, Constraints and Solutions. *Sys Rev Pharm*, 11(7), 570-576.
- Fujiwara, Y., Fukushima, J. I. & Maeda, Y. (2008). A Face-to-face Education Support System Capable of Lecture Adaptation and Q&A Assistance Based on Probabilistic Inference. *International Scholary and Scientific Research and Innovation*, 2(10), 320-324.
- Goniewicz, K. & Khorram-Manesh, A. (2021). Maintaining Social Distancing during the COVID-19 Outbreak. *Social Sciences*, 10(1), 1-7.
- Goodyear, P. et al. (2001). Competencies for Online Teaching: A Special Report. *Educational Technology, Research and Development*, 49(1), 65-72.
- Gouëdard, P., Pont, B. & Viennet, R. (2020). *Education responses to COVID-19: Implementing a way forward*. Paris: OECD.

- Holmes, B. & Gardner, J. (2006). *E-Learning: Concepts and practice*. London: SAGE.
- Isman, A. et al. (2004). Roles of the Students and Teachers in Distance Education. *Instructional Technology & Distance Learning*, 1(5).
- Lazarević, B. (2008). Komunikacija i interakcija u online edukaciji – vrste i specifičnosti. U Š. Alibabić i A. Pejatović (ur.). *Andragogija na početku trećeg milenijuma* (str. 197-209). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Ljujić, B. (2011). Students evaluation of educational work in computer classroom and implications for its enhancement. In A. Pejatović (Ed.). *Evaluation in education in the Balkan countries*. Belgrade: Institute for Pedagogy and Andragogy Faculty of Philosophy University of Belgrade.
- Ljujić, B. (2013). Kompjuterska pismenost studenata i procena značaja interakcije u kompjuterskim učionicama. U Ž. Krnjaja, D. Pavlović Breneselović i K. Popović (ur.). *Nacionalni naučni skup Januarski susreti pedagoga „Pedagog između teorije i prakse“* (zbornik radova) (str. 205-210). Beograd: Filozofski fakultet: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Ljujić, B. (2015). Andragoške specifičnosti obrazovanja u kompjuterskoj učionici. *Andragoške studije*, (2), 143–163.
- Ljujić, B. (2017). *Obrazovanje kao činilac upotrebe Interneta u slobodnom vremenu odraslih* (neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Ljujić, B. i Senić Ružić, M. (2020). Studenti kao kreatori obrazovnog sadržaja u online obrazovanju odraslih. *Andragoške studije*, (1), 179–195.
- Naroo, S. A. et al. (2020). The Impact of COVID-19 on Global Contact Lens Education. *Journal of Optometry*, (2), 1–13.
- Oyedotun, T. D. (2020). Sudden change of pedagogy in education driven by COVID-19: Perspectives and evaluation from a developing country. *Research in Globalization*, (2), 1–5.
- Pavlović, A. i dr. (2021). Uticaj COVID-19 i on-line učenja na visoko obrazovanje u Srbiji. U V. Katić (ur.). *XXVII Skup Trendovi razvoja: „On-line nastava na univerzitetima“*, Novi Sad, 15.02.2021. – 18.02.2021. (zbornik radova) (str. 189–192). Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu.
- QS Quacquarelli Symonds (Firm). (2020). *The impact of the coronavirus on global higher education*. London: Quacquarelli Symonds.
- Rusten, E. (2003). Using Computers in Schools. In *Digital Opportunities for Development – A Sourcebook on ICT Access and Applications* (pp. 207–247). Washington: Learn Link.
- Salmon, G. (2006). *E-tivities: The Key to Active Online Learning*. London: Routledge Palmer.
- Tadesse, S. & Muluye, W. (2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Education System in Developing Countries: A Review. *Open Journal of Social Sciences*, (8), 159–170.

- Teymori, A. N. & Ali Fardin, M. (2020). COVID-19 and Educational Challenges: A Review of the Benefits of Online Education. *Annals of Military and Health Sciences Research*, 8(3), 1–4 (In press).
- UNESCO (2020). *UNESCO Covid-19 Education Response: Education Sector Issue Notes*. Paris: UNESCO.
- United Nations (2020). *Policy brief: Education during COVID-19 and beyond*. San Francisco: UN.

Bojan G. Ljujić*

ONLINE EDUCATION OF ADULTS: WHEN AN ALTERNATIVE BECOMES A NECESSITY

Abstract: The paper is a product of theoretical-empirical, qualitative research which subject was the opinion of students, as representatives of the adult population, on online education in which they participated in regular classes at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, since the proclamation of the COVID-19 virus pandemic. Having in mind the research goal to get insight into students' opinions on the mentioned issues, 17 students of the 4th year from the study group for andragogy were examined. The focus was on social-transactional distance in online education, online education as an alternative to traditional education and roles of participants in online education. The results of the research show that online education in crisis conditions leads to social-transactional distancing, that traditional education in crisis conditions is preferred over online education, and that the key roles of participants are mostly not present in online education realized during pandemic. All of the abovementioned issues point to problems, directions for improvement, as well as guidelines for further research towards optimizing the practice of online adult education.

Key words: online adult education, social-transactional distance in online adult education, roles of participants in online adult education.

---

* Dr. Bojan G. Ljujić is an assistant professor at the Department of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade (Department of Andragogy) and a research associate at the Institute of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, bojangljujic@gmail.com.

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

37.013.83(082)

374.71(082)

316.648-053.8(082)

615.851.4(082)

37.091.3::004(082)

ЖИВОТ у кризним временима – андрагошки погледи :
зборник радова / Шефика Алибабић (уредница). – Београд :
Филозофски факултет Универзитета, 2021 (Београд : Службени
гласник). – 217 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. – Стр. 7–8: Предговор / Шефика Алибабић. – Напомене
и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-6427-169-1

- а) образовање одраслих – Зборници
- б) образовне потребе – Андрагошки аспект – Зборници
- в) здравствено васпитање – Зборници
- г) информациона писменост – Зборници

COBISS.SR-ID 46103561

Привлачан наслов овог Зборника уноси очекивања, обухвата научним истраживањем необухватна виђења андрагошких аспеката злокобног несвитања „милости“ једне заразе. Ово вишестрано дело је научни требник кога је штета не читати јер се не зна да ли је више ауторски, или уреднички, или издавачки подухват! Срећан му пут у вазда надлежне и захтевне читаоце, жедне лекција од оних који знају!

Из рецензије др Ранка Булатовића

У предложеним радовима налазимо научно засноване одговоре на теоријске и искуствене изазове учења и образовања одраслих у различитим врстама кризе, а посебно у актуелној пандемијској кризи. Поред снажних импликација које могу имати на теорију и праксу учења и образовања одраслих, предложени текстови могу истраживачки бити веома инспиративни те тако скренути пажњу будућих истраживача на сагледавање андрагошких феномена у различитим кризним контекстима који ће се, нажалост, перманентно јављати, данас и сутра.

Из рецензије др Милке Ољаче

Истраживачки приступи коришћени у предложеним текстовима су оригинални, а анализа истраживачких налаза изузетно квалитетна. Текстови су добро организационо структурирани свим неопходним елементима, писани јасним стилем и језиком. Стога топло препоручујем објављивање тематског зборника под називом „Живот у кризним временима – андрагошки погледи“, врло актуелне проблематике, научно и стручно вредних истраживачких налаза.

Из рецензије др Жељка Бралића

